

Ismertetések és bírálatok.

E. A. Tunkelo: Alkusuomen genitiivi relatiivisen nimen apu-gloosana. Semologinen tutkimuskoe. [Alkusuomen genitiivin funktioista. I, 1.] Helsingissä 1908. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. 120. osa. (A finn alapnyelvi genitivus mint a relativ névnek segédglosszája. Jelentéstani tanulmány-kísérlet. [A finn alapnyelvi genitivus funkcióról. I, 1.] A Finn Irodalmi Társaság kiadványai. 120. k. 8-r. 278 l.

Minthogy a finn genitivus funkcióinak e munkában olvasható fejtegetése olyan nyelvtani rendszer alapján történik, a mely nálunk nem igen ismeretes, könnyebb megérthetés céljából szükségesnek látszik e rendszernek rövid ismertetése. A műszavak, kategóriák, ezeknek magyarázata, a munkának egész beosztása NOREENAK «Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning» című munkájának rendszeréből van átvéve. Olvasói kényelmére szerzőnk a bevezetésben röviden megmagyarázza azokat a terminus technicusokat, melyek a genitivus funkcióinak vizsgálata közben előfordulnak.

Azon szempontok szerint, melyek szerint az artikulált beszédet — szót, ragot, képzőt, mondatot — vizsgálni szoktuk, az összes nyelvjelenségeket nevezhetjük és tekinthetjük *phonemáknak*, *morphemáknak* és *sememáknak*.

Phonemák az artikulált beszédnek magánosan álló vagy egymásután következő hangalakjai, hosszabb-rövidebb hangsorok, pl. *h, e, l, he, hel, hl, lhe, ehl, si, iy, ks, sk, ksi, Helsinki; Helsingfors tengerparton épült.* A phonemákkal a hangtan (phonologia) foglalkozik, a mely a nyelvjelenségeket tisztán fizikai szempontból tárgyalja. *Morphema* minden phonema, a mely valami jelentésnek megnyilvánulási eszköze. Tehát: *Helsingfors, tenger, parton, tengerparton, épült, Helsingfors tengerparton épült* stb. morphemák, de *Hels, hls, sk, prtng, frmv* nem morphemák. A morphemákkal az alaktan és a mondattan foglalkozik. Ha a morphema tudományos vizsgálatában tisztán a lélektani folyamatra, a tartalomra, jelentésre vagyunk tekin-

tettel, megkülönböztetésül a morphemát sememá-nak nevezzük. A semema tehát olyan fogalmi tartalom, mely a nyelvnek bizonyos phonemája segítségével nyilvánul meg, pl. *Helsingfors, tenger, parton, -on, -épült, -t*, morphemák, de egyúttal lélektani szempontból sememák is. Ugyanaz a morphema tartalmazhat több sememát, pl. a *Sampo összetört* jelentheti azt, hogy Finnország legnagyobb jégtörő hajója összetört, s hogy az Ilmarinen kovácsolta csodamalom tört össze. A hallgató vagy az olvasó azonban rendszerint tudja, melyik sememát kell érteni. A sememákat a jelentéstan tárgyalja.

A szólam (kifejezés, finn *lausuma*, svéd *yttrande*) önálló semema, egy bizonyos teljes gondolatnak vagy gondolatsornak megnyilvánulási eszköze. A szólam lehet egyszerű mondat, azaz olyan semema, a mely egy ítéletet tartalmaz, lehet hosszabb-rövidebb mondat-sor, mely ítéletösszességet fejez ki. Ugyanazon mondatsememát nagyon sok morphema fejezheti ki, pl. *Jó napot! Jó napot kívánok! Adjon Isten jó napot!* Morphologiai szempontból ezek mondatmorphemák. — A glossza nem önálló semema; ellenkezőleg gondolatrés-idea (ajatuksenaines-idea). Tartalma észlelés, megfigyelés. Voltaképpen az önálló sememának elemzése útján nyert fogalom. Ha pl. azt mondom: *a papiros fehér*, vagy *végy fehér papirost*, a *fehér* glosszát csak azért használom, mert használtam a *papiros* glosszát is, mikor is *papiros* alap-glossza (prinsipaali-gloosa, alus; svédül: den grundläggande, grundlaget), *fehér* járulékglossza (aksessori-gloosa, lisäglöosa, svédül: tilläggglosan, tilläget), a közöttük levő viszony *connexio*, mégpedig *A papiros [van] fehér* *prædicativ-connexio*, [*Végy*] *fehér papirost* *adiunctiv-connexio*, vagy röviden *adiunctio*. Az *adiunctio* alap-glosszáját főglosszájának (*pääglöosa*), járulékglosszáját (*fehér*) *segédglosszájának* (*apuglöosa*) nevezzük. A *segédglossza* sokféleképpen módosíthatja a *főglossza* jelentését, s azt a viszonyt, a melyben a *segédglossza* van a *főglosszához*, *status*-nak nevezzük. *Status* nagyon sokféle van, s azon morphologiai eszközök is sokfélék, melyekkel kifejezhetők. De egy morphema azért több *statust* is kifejezhet, pl. ha azt mondom: *Phidiasnak szobra*, ez a következő *status*okat jelentheti: 1. *Phidias faragta szobor*, 2. *Phidias birtokában levő szobor*, 3. *Phidias ábrázoló szobor*. A fő- és a *segédglossza* önálló jelentése mindig ugyanaz, világos tehát, hogy a *hármastartalmúság* a *status* háromféleségéből származik. A *status* kifejezésére van a nyelvben a *casus* (eset), mely lehet *adnominalis* (*a földnek gazdája*), *adverbális* (*A-nak indulnia kell*). Ha még megemlítjük a *substantialis-glosszát* (a melynek önálló létezése van) és az *accidentias-glosszát* (a melynek önmagában nincs

létezése), körülbelül elmondottuk mindazt, a mi a finn alapnyelvi genitivus functióit tárgyaló rész megértéséhez szükséges.

A több kötetre tervezett munka beosztása a következő volna:

I. Az adnominalis genitivus mint a substantialis glossza segéd-glosszája.

II. Az adnominalis genitivus mint az adjunctiv-glossza segéd-glosszája.

III. Adverbialis genitivus (és dativus).

Genitivus + segédmorphema.

Összefoglaló áttekintés.

Ebben a kötetben az I. rész első felét kapjuk, a melyben a főglossza expressiv substantialis-glossza (röviden: névszó). A finn alapnyelvi genitivus functióinak vizsgálata itt a következő szempontok szerint történik:

1. A főglossza relativ név*) (glosa substantialis relative expressiva).

A) «üres» név;

B) partialis név:

a) accidentiás név:

a) tulajdonságnév,

β) állapotnév;

b) résznév;

C) Viszonynév.

2. A főglossza abszolút név.

Minthogy az itt eddig felsorolt meghatározásokat és fölosztásokat a tárgyalás menetén számtalan újabb meghatározás és fölosztás követi, nem terjeszkedünk ki valamennyi osztály ismertetésére, csak néhány példát hozunk föl, hogy fogalmat nyújtsunk arról, mi hát a tulajdonképpeni tárgya ennek az óriási készültséggel és alaposzággal frott munkának. Előre bocsátjuk, hogy eredménye sem a speciális finn, sem a finnugor nyelvészet szempontjából nem tekinthető nagy fontosságúnak, bár a szerzőnek abbeli érdemét egy pillanatig sem

*) Oly név, a mely csak egy más semema segítségével képes érzékelni a substantialis idea tartalmát. Relativ nevek: a) az üres, tartalmatlan név (glosa substantialis relative expressiva inanis), pl. a számnév; b) a partialis név (gl. s. rel. expressiva partialis), pl. a tulajdonság-név (gl. s. rel. expressiva qualitatis), állapot-név (glosa subst. rel. expressiva status), mely két utóbbinak közös neve accidens-név (gl. subst. rel. expressivæ accidentiæ), rész-nevek (gl. subst. rel. expressivæ partis); c) viszony-név (gl. subst. rel. expressiva relationis).

tagadhatjuk, hogy bizonyos tekintetben úttörő munkát végzett, elkészítvén a tudományos leíró finn nyelvtannak egy túlaprélékos és szétfolyó, bár a legapróbb részletekig pontos fejezetét.

Az I. részben tárgyalja a tartalom-nélküli neveket vagyis a számneveket, a hol megkülönböztet status metiendi, numerandi, addendi, additi, multiplicandi, multiplicatoris, radicandi, dividendi (pl. *a*-nak, *b*-nek, *c*-nek és *d*-nek összege $a+b+c+d$ stb. stb.). — A részneveknél: status partitionis, st. partitivus totius (v. totalis), st. partitivus separativus. Itt a status totiusnál a következő alosztályok vannak: I. a segédglossza konkrét név: 1. a segédglossza valami állati vagy organikus egész: *a*) a segédglossza embernek, állatnak, tehát valami lénynak (nem növénynek) vagy községi szervezetnek neve; *b*) a segédglossza növényi organizmusnak neve (pl. fának ága, gyökere), — s még sok más alosztály. Hogy mennyire túlságba megy ezekkel az alosztályokkal, legszembetűnőbben mutatja a status *divergentiæ rectangularis* (pl. ennek a síknak merőlegese) s a status *generis*, st. *generatoris* v. *generatricis*, st. *generati* v. *generativus-descendentis*, st. *originis*,*) st. *producti*; st. *concordiæ et discordiæ*, st. *æquativus*, st. *similitativus*, st. *analogiæ*, st. *vicis*, st. (*discordiæ*) *oppositivus* léte.

A tárgyalat 41 status közül összehasonlító és nyelvtörténeti módszerrel 32-t finn alapnyelvi statusnak állapít meg, nem tekintvén alapnyelvek a st. *divergentiæ rectangularis*, a st. *producti*, st. *termini*, st. *instrumenti* etc. *genitivussal* kifejezett statusokat.

Az egész munkának inkább csak a módszere és jelentéstani fejtegetései méltók figyelemre, — mely utóbbiért különben méltán illeti elismerés. Tudomásom szerint ugyanis szerzőnk az első, ki finn nyelven nyelvfilozófiai s jelentéstani fejtegetésekbe mert bocsátkozni.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Sachmatov, A. A.: Mordovszkij etnograficeszkij szbornik.

St.-Peterburg, 1910. 8-r. IX, 848 l. (= Mordvin etnografiai gyűjtemény).

A szarátovi kerületben két mordvin lakosságú falu van, mind a kettő az erzá-nyelvjárást beszéli. Az egyiknek *Szuchoj-Karbulak* a neve (mordvinul *Arčiloúčele*, Arcsil grúz királyfi nevéből, a kié egykor a falu volt), s 3000 mordvin lakik benne; a másiké *Orkino* (*Orka* nevű első mordvin telepesről, más orosz neve *Kucsugury*), s lakosai

*) Tehát külön fejezet: a «fiúnak apja», «apának fia», «egy szónak származéka», mert más-más statust fejeznek ki.

száma 6000. A szarátovi kerületben valamikor több mordvin falu is volt, a mint a helynevek bizonyítják, ma azonban csak ez a kettő van. E két falunak néprajzi, népköltészeti, népnyelvi leírását foglalja magában a címűl irt kötet, a mely legnagyobb részében SACHMATOV ALEXEJ, a nagytudományú orosz szlavista munkája.

A kötet bevezetésében a szerző elmondja, hogy az anyagot 1905 és 1906 folyamán gyűjtötte. Munkájában többen segédkeztek. Legkiválóbb munkatársa UCSÁJEV ROMÁN tanító volt, a ki suchoj-karbaluki születésű mordvin s a ki maga is elsőrendű gyűjtő. UCSÁJEV népnyelvi gyűjtése a kötetben cirill betűkkel van nyomtatva, míg SACHMATOVÉ latin betűkkel. Orkino faluban CZYBIN JÓZSEF bodnärmestertől jegyzett fel SACHMATOV legtöbbet, sőt CZYBIN orosz betűkkel maga is feljegyzett szövegeket, de ez neki nem nagyon sikerült. Egy másik férfiú, a kitől SACHMATOV sokat feljegyzett, SZAJUSKIN VÁSZOLY községi irnok volt.

Ezután a kötet egyes fejezeteiről és a hangjelölésről számol be a szerkesztő. A kötet egyes fejezetei ezek: 1. Szájhagyomány (a két község eredete, a régi vallásra, a kereszténységre való térésre vonatkozó dolgok), 2. Népszokások (varázslás, multságok, régi szokások stb.), 3. Lakodalom, 4. Népmesék, 5. Példabeszédek, közmondások, szólások, 6. Népdalok (dallamokkal), 7. Különféle történetek, írott történeti elbeszélések stb. 8. Mellékletek: a) CZYBIN JÓZSEF feljegyezte népdalok, b) Orkino község történet-földrajzi leírása MINCH A. tól, c) A két község nyelvének hangtani és alaktani leírása a szerkesztőtől.

Megjegyzései közül csak egyet emelek ki. PAASONEN (vö. Mordw. Lautl. VII.) azt tanítja, hogy a mordvinban a *k, t, p, s, š, f, χ* intervokális helyzetben, továbbá olyankor, mikor vokális + *l* re (vagy *r-, n-, m-, v-, j-*)-re következnek, valójában gemináták (pl. *kotta* 'hat' s nem *kota*, *kossa* 'hol' s nem *kosa* stb.). SACHMATOV szerint ilyen helyzetben is igen sokszor hallani rövid s nem hosszú vagy félhosszú más-salhangzót (pl. *buka* s nem *bukka* stb.).*

Ennyiből is látható, hogy SACHMATOV műve igen értékes, s alkalomadtán a nyelvről szóló részét bővebben fogjuk ismertetni.

KEMENES PÁL.

*) PAASONEN néhány évvel ezelőtt szíves volt velem levélben közölni, hogy azok a hangok mégsem gemináták, hanem félhosszúak, és Mordwinische Chrestomathie-jában (1909) ilyeneknek is jelölte őket (pl. *koť ä koš ä* stb.). *A szerk.*

Kustavi Grotenfelt: Über die alten Kvänen und Kvänland.
Helsinki, 1909.

Izland történeti mondáiban és régi történeti forrásokban gyakran előfordul egy népnév: *Kvæn* s egy régi ország neve: *Kvænland*. Először 875 táján történik róluk említés, mégpedig két egymástól teljesen független, de megbízható forrásban: Nagy ALFRÉD angol király OROSZUS-átdolgozásában és az Egil-mondában. Ettől kezdve egész a középkor végéig többször találkozni velük.

Hogy melyik népcsaládhoz tartoztak, hol volt lakóhelyük, az a kérdés régi idő óta foglalkoztatja a svéd és a finn tudósokat. Egy részük azt a nézetet vallotta, hogy a finnekkel rokon néptörzs voltak, s lakóhelyük a finnországi Pohjanmaa-ban (a Botteni öböl északi részén) keresendő, mások meg svédeknek tartották őket s lakóhelyükül a svéd Norrland-ot tekintették. CASTRÉN, AHLQVIST karjalaiaknak, YRJÖ-KOSKINEN egy később kihalt népnek, J. R. ASPELIN a mai pohjanmaa-i lakosok őseinek, PORTHAN, WIKLUND svédeknek tartotta őket.

GROTFELT az eddigi kutatók adatait újakkal bővíti ki s rámutat arra a nagyon fontos tényre, hogy a kvének a mondák tanúsága szerint a Botteni öböl északi partvidékein laktak, mégpedig finnországi partvidékeken is. Az a körülmény, hogy nemcsak finn, hanem svéd partvidéken is laktak, nem bizonyít semmit svéd voltak mellett, sőt figyelembe véve, hogy jelenleg is találni svéd területen egész Piteå-ig finn helyneveket, a melyek már a Wasa Gusztáv korából való törzskönyvekben megvannak (jóllehet ott a lakosság az ő korában már svéd volt), azt kell feltennünk, hogy a svédek előtt ott egy finn néptörzs lakott, s a helynevek annak az emlékét őrzik. A források ide helyezik *Kvænlandot*, s a helynevek tőlük maradtak a svédekre.

Az izlandi mondák Finnország lakosait általában *kväneknek* nevezik; a finnek neve Norvégiában ma is *kvæn*, s ez természetes, mert az északon lakó *kvæn*-törzs lakott a norvégekhez a finnek közül legközelebb. Hogyan juthattak volna a finnek a *kvæn* névhez, ha az ősi *kvänek* svédek lettek volna? Az izlandi mondák idegen, tőlük távol álló népnek tartják őket; hírneves varázslók, már pedig a varázslás a skandináv népek szemében s általában északon, a finneknek volt legjellemzőbb tulajdonságuk.

A *kvæn* szót GROTFELT összefüggésbe hozza a régi *Kainuunmaa* (Kainuföld), *kainulainen* (kainubeli) szókkal. E nevek ugyanis ugyanarra a vidékre vonatkoznak, mely a régi *kväneknek* szolgált lakóhelyül, a Botteni öböl északi részére. A *Kainu*, *Kainulaiset* neveket

ma is használják a Botteni öböl északi partvidékének s lakóinak nevéül. Hogy régebben is hívták így őket, bizonyítja a Wasa Gusztáv korából való *Kainos* = Pohjanmaa elnevezés. Nevét e vidék a lapos, sík (*kainuu*) talajképződésről kapta.

A lappban *kainolač* a Botteni öböl északi vidékén lakókat jelenti, úgy a svédek, mint a finnek; egyúttal földművest is, a mely természetesen későbbi fejlődés, mert a vidék kapta a *kainu* nevet, s a *kainulaiset kainun* lakókat jelentett, a kik földműveléssel foglalkoztak. Orosz feljegyzésekben is van nyoma e szónak. Egy 1431-ből való feljegyzésben: *каяани, каяанская земля* = a tíz (vagy hét) folyó vidéke, a mely szintén megfelel az északi Pohjanmaa-nak. A göteborgi békekötés szövegében *Каяно море* = Botteni öböl, a mi az Alfréd király említette *Kvæn-tengernek* felel meg.

Ez adatok egyezése kétségtelenül bizonyítja, hogy a *kvæn*, *kainu* nevek egy és ugyanazon népre vonatkoznak.

Az ADAM BREMENSIS említette *terra feminarum*, mely úgy állott elő, hogy a *kvæn* szót tévesen fölcserélték a skand. *kvinna* 'asszony' szóval, ugyanott van, a hol az izlandiak és a norvégek Kvænlandja. Ennek egyik szomszédja Svédország, a másik oldalon meg laknak a «Wizzi, Mirri, Lami, Scuti et Turci . . usque in Ruzziam».

Fejtegetéseit GROTENFELT a következő három pontban összegezi:

1. A norvég és az izlandi feljegyzések *kvæn*, *Kvænland* szavai Finnország északi és Svédország legészakibb részére s lakosaira vonatkoznak, olykor azonban egész Finnországra s az összes finnekre általában.

2. A régi *kvænek* finnek, valószínűleg karjalaiak voltak, s nevük a finn *Kainuu* és *kainulainen* szavakkal összefügg.

3. Az ADAM BREMENSIS említette *terra feminarum* = Kvænland s a mondákban az «asszonyok földjén» folyt háború Svédországnak Finnország ellen folytatott, tényleg megtörtént hadjáratára vonatkozik.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.